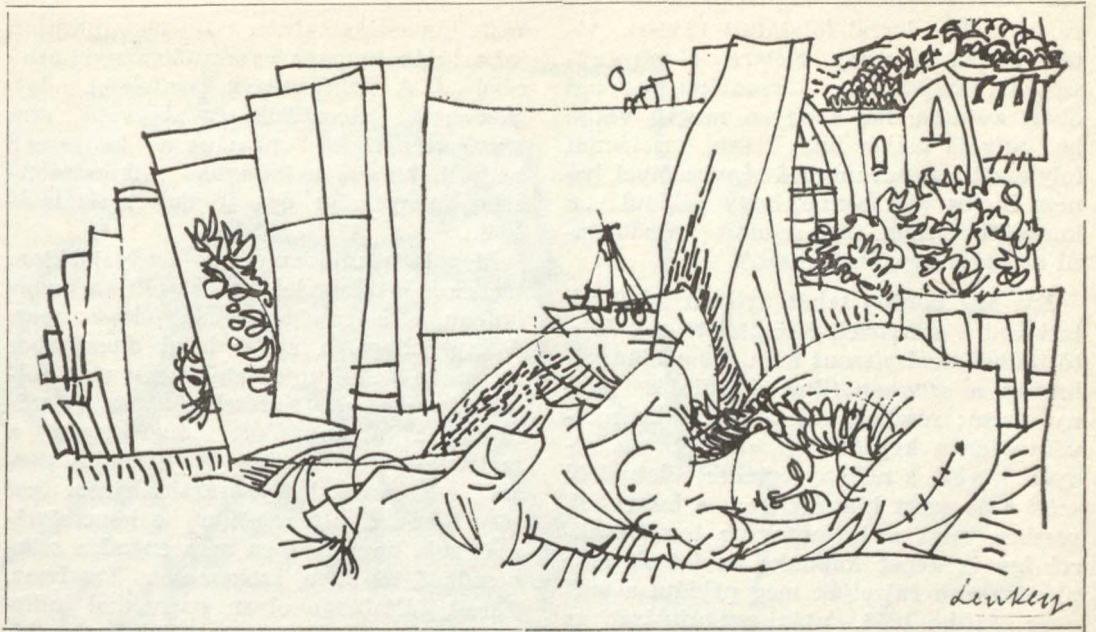

Nyitott galéria

Kezdhethem ezt a recenziót a megállapítással: a könyv négy fejezetre tagoltan mintegy kilencven, címszerűen valamivel kevesebb, de lényegében jóval több művész munkáival foglalkozó kiállításbírálatot, művészeti kiadványról írt recenziót, jegyzetet, az útibeszámolókat szokásos mélységét jóval meghaladó elmélkedést, művészetpolitikai cikket tartalmaz. A fentiekből csak a számok szorulnak magyarázatra: azért lehet kevesebb is, több is a művész, mert a könyv két utolsó fejezetében (*Magyar művészek, Külföldi művészek*) Rózsa Gyula többször is visszatér egy-egy életmű méltatására, ha az alkotó fejlődése, bemutatott képeinek változása ezt indokolja — s mert a két első fejezet (*Lobogónk-e Derkovits?, Katalógusfirkák, útközben*) közvetlenül is, közvetve is többet ad, mint kilencven pillanatképet művészi teljesítményekről: jelentősége van a nevek említésének, de a nevekről való hallgatásnak is. Az írások tehát mai, közelmúltbeli művészetünk egészét érintik.

Úgy is kezdhethem az írást, hogy felidézem Fülep Lajos három, 1905-ben készített műteremriportját, amelyekben az akkori művészetpolitika által legnagyobb tartott mestereket, Zala Györgyöt, Stróbl Alajost, Benczúr Gyulát bírálja metsző gúnnyal. Hozzátehetném, hogy Rózsa Gyula, az általa is többször említett Fülephez hasonlóan nem tisztel tekintélyt, csupán egy dolgot ismer (el): a valóban korszerű művészetet, az elkötelezett, szocialista eszmeiségű, esztétikailag magas szintű művészetet elsősorban, s intézmények, csoportosulások érdekeitől függetlenül magát, csupán az ilyen művészet érdekében alkalmazza az iróniát, fogalmaz szelíd vagy éppen maró gúnnyal, vagy éppen utasít el jelenségeket, teljesítményeket. Hogy még egyszer használjam a feltételes módot: jelképes dolognak is vehetnénk, hogy a kötet éppen a Bölöni György *Képek között* című könyvéről szóló írással indul. A Nyolcak művészetének elismeréséért harcoló kritikus, újságíró szellemi örökségére figyelmeztető cikk a Derkovits—Dési-Huber-hagyományok fontosságának hangsúlyozásával zárul.

Művészetünk állapotáról szólva műkritikánk lehetőségeiről is beszél ez a cikk is. Igen, a lehetőségeiről. Mert a mai helyzet körülbelül az, amit a könyv 14. oldalán ő így fogalmaz meg: „Még csak azt sem mondhatjuk, állnak a frontok: frontok nincsenek. Hogyan is lehetnének, amikor ugyanaz a fórum, sőt, ugyanaz a szerző hajlandó azonos időben olyan véleményeket produkálni, amelyeknek végső gondolatísága a marxista eszménytől egyszerre áll 'jobbra' is meg 'balra' is. A lehetőségeket pedig körülbelül az jelenti, ahogyan kritikái legtöbbszörében ő kritizál —, ahogyan „művészetpolitikát csinál”.

Milyen alapon kritizál, politizál Rózsa Gyula? Milyen alapon bírálja a hetvenes évek elejének sokak által (Rózsa által is) nagyra becsült Maurer Dórát, írhatja le kétségeit (az akkor még fiatal) Fajó János műveivel kapcsolatban, utasíthatja el a szakmailag kitűnően felkészült Aba-Novák és a naiv alkotók stílusát tudatosan alkalmazó Pekáry István művészetét? Hogy a példa meggyőző legyen, részletesebben kell szólni ezekről az írásokról. Aba-Novák „...megpróbálta a két pólus közül nézni a parasztot; egy művészileg nem létező álláspontról. Illetve pontosan onnan, ahonnan egész társadalmi környezete, az úgynevezett «középosztály»”. Pekáry „a nyers, felkavaró művészetet fogyasztathatóvá cukrozza”. Fajó kiállításán sem a művész felkészültségével van gondja (egy bizonyos szint alatti teljesítmények legjobb kritikája a hallgatás), hiszen „ez a művészet a vizuális kultúra terjesztésében, az iskolai esztétikai oktatásban... különös segítséget nyújthat”, hanem azzal, hogy a művész programjában mintegy az általa is képviselt irányzatnak sajátítja ki a modern, korszerű jelzőt, pedig éppen a legfontosabbat felejt, utasítja el: „a teljes értékű” az ember gondolat- és érzélemlátását kifejező képzőművészetet.”

Az utóbbi kritikában, arról írva, hogy a „művészet mint tudomány”-programot nemegy kritikus, művészettörténész feltétel nélkül átveszi, továbbadja, művészeti és műkritikai életünk egyik igen problematikus (bár talán törvényszerű) jelenségét érinti Rózsa Gyula. Nevezetesen azt, hogy amikor a hatvanas években a szellemi értékek egyre szabadabban áramlottak országhatárokon át, amikor a neoavantgard irányzatoknak egyre több követője lett itthon is, a látszólagos újszerűség nemegyszer fontosabbá vált a minőségénél, a (külföldön már nem is olyan újnak számító) eszközök kipróbálása, a nálunk-új-hoz való alkalmazkodás a fontos, társadalmi, történelmi kérdésekre adható válaszok keresésénél. Erre példa lehet az a Maurer Dóra is, akiről az egyik

1976-os írás szól, aki a koncept art szellemét követve „divatot követ”, ugyanakkor „képtelen elfelejteni nem mindennapi képességeit”, aki tehát nyilvánvalóan mit sem veszített tökéletes mesterségbeli tudásából, s aki mégis elszegényíti saját művészi világát.

Négy kritika, négy többé-kevésbé elutasító ítélet. Mi az hát, amit a fenti jelenségekkel — nem művészekkel, hiszen sosem a személy, hanem a teljesítmény számítt — szembe tud állítani a kritikus? Elvi szinten így fogalmazza meg eszményeit: „...modern művészetben természetesen elsősorban a szocialista eszmeiséget korszerű formában kifejező alkotásokat értjük.” A gyakorlatban — műkritikai — gyakorlatában — ez például a Derkovits—Dési-Huber—Nagy István-hagyományok időszerűségét, Martyn Ferenc, Kokas Ignác, Deim Pál, Lóránt János festészetét, Vigh Tamás, Vilt Tibor, Kiss Nagy András, Kerényi Jenő szobrait, Felydy Gyula, később Kondor Béla grafikáit, illetve méltatásukat jelenti, s néhány külföldi művész — Ernst Barlach, Kollwitz, Robert Capa, John Heartfield, Fernand Leger, Picasso, Rodcsenko — Budapesten bemutatott alkotásainak esztétikai-etikai mércéül való állítását. Ez persze nem jelenti sem a fenti értékek kritikátlan elfogadását, sem a másfélék teljes elutasítását. A könyv címe: (*Nyitott galéria*) éppen azt a fogékonyságot jelzi, amellyel a szerző a felszabadulás illetve a századforduló után létrehozott minden fontos életmű felé fordul. De a jó mű — s csak a jó mű — azt is megköveteli, hogy vitatkozzunk, ha szellemiségével, ítéleteivel nem értünk egyet. Éppen ezért fontos, amit Rózsa a Kondor Béla műveiről írt bírálatában így fogalmazott meg: „Meg kell hát találnunk a demokratikus polémia nehéz, de egyetlen eredményt ígérő módszerét, az érettségük, tartalmi és művészi súlyuk miatt jelentős kortárs műalkotásokkal szemben.” Ez pedig akkor is fontos, ha — a fent említett négy példával ellentétben — történetesen a kritikusnak nincs iga-

za, ha a Kondorral folytatott 1968-as vitában nem ás eléggé mélyre a művészi-szellemi magatartás társadalmi-történeti okait kutatva, ha, ahogyan maga vallja be, pályája elején nem csak polémiát folytatott a neoavantgard képviselőivel, hanem biztos volt benne, hogy például „a konceptből nem tud semmit hasznosítani a valódi képzőművészet.”

Egy-egy ponton tehát nyilván lehet vitatkozni a szerzővel, értékítéleteinek döntő többségével viszont nem. Nem hiányolhatjuk a szisztematikus áttekintés igényét sem; részben, mert a kritika nyilvánvalóan a képzőművészeti élet eseményeit követi, s néhány értékes életműről szóló írás ezért hiányozhat a könyvből, részben mert a legfontosabb tendenciákról így is képet kapunk: az írások igen plastikusan rajzolják meg például a magyar grafika 1956. utáni megújulását, az új grafikusnemzedék megjelenését a 60-as, 70-es évek fordulóján, jelzik a szentendrei művészet változásait, s — legalább egy Szalay Ferenc-kritikával — a hódmezővásárhelyi műhely gondjait. Minderről úgy gondolkozhatunk a szerzővel, hogy közben remek műelemzéseket, pályarajzokat, rövid, de jellemző korpéket kapunk. Rózsa nem feledkezik meg a hatásokról, párhuzamokról, de nem az adott kor művészpólitikai elvársairól s a kor valódi problémáiról sem. Nagyon alapos — ezzel nemegyszer hiánypótló — munkát végez, két okból is. Egyrészt, mert, ahogyan a könyv utószavában írja, „hosszú ideig hiányzott a közbülső szféra, a képzőművészeti szakesztétika és a marxista művészettörténet-írás támogatása... A kritika dolga maradt viszont ezek után, hogy — egyéb kutatásokra

nem támaszkodhatván — maga váljon jobb híján önmaga »szaktudományi háttérévé«...» A felkészültség, pontosság, adatgazdagság, elemzőkészség alapvető oka azonban nyilván nem ez a kényszerű helyzet, hanem a kritikus elkötelezettsége, igényessége egy jó ügy szolgálatában.

Mégpedig mindennapos szolgálatában, hiszen a kritikák legtöbbször politikai napilapban, a Népszabadságban jelent meg. A lap jellege, a széles körű olvasótábor is megköveteli a jó értelemben vett olvasmányosságot, közérthetőséget (a szárazság, a túl bonyolult fogalmazás, a szakkifejezésekkel való bűvészkedés persze a szakmai lapok írásainak sem tesz jót). Rózsa úgy tesz eleget e követelményeknek, hogy közben nem enged a színvonalból, tömören, szellemesen fogalmaz, írásait általában olyan poénokkal indítja, amelyek talán a legtájékozatlanabb olvasó érdeklődését is felkeltik. Egy-egy indítása újságírói bravúr, ahogyan azok a kritikát lezáró mondatok, félmondatok is.

A lényeg persze az, ami az első és utolsó között van. Nos, Rózsa Gyula, a művészetünk sorsáért aggódó, társadalmunk jelenére és jövőjére, lehetőségeire figyelő, a marxizmusnak elkötelezett kritikus írásai, az „együtt cselekvő megállapításai” úgy hiszem, előkelő helyet kapnak könyvespolcunkon, s nagy szerepet a mai művészetéről vallott nézeteink alakításában. Kár, hogy azzal kell befejeznem: a kötetből sajnos, hiányzik az elengedhetetlenül fontos képanyag, a könyv külső formája pedig éppen nem erősíti a benne foglaltak hatását. (Szépirodalmi, 1980.)

P. Szabó Ernő

ról, ha az embereket ez foglalkoztatja, „boldogítja”, vagy éppen elkészeríti! Az életünk tele van „hozzárendelt értékekkel”, amelyek meghatározzák a közérzetünket.

Mit tehet a költő? Nevén nevezi a dolgokat! Péntek Imre ahhoz a már nem fiatal költőnemzedékhez tartozik, amely — ilyen-olyan okok miatt — átesett egy krízisen. Talán még pontosabb, ha azt mondjuk, hogy éppen a krízis „kidalolásával” jelentkezett. Hogy mi ennek a válságnak a lényege? Egyszerre erkölcsi és intellektuális. A hatvanas évek közepén — amikor jelentkeztek a „kilencek” — nyilvánvalóvá vált, hogy a világot nem az erkölcsi normák irányítják. A céljaink nincsenek karnyújtásnyira, ahogyan azt még az egyetemen is tanították, de az élet, a világ — a miénk is! — tele van ellentmondással és konfliktussal. Olyan konfliktusokkal, amelyekről sokáig beszélni sem „illet”. Márpedig ettől megrendül a fiatalok hite. Rá kellett döbenniük, hogy a meggyőződésért, az erkölcsi tartásért kinek-kinek magának is meg kell küzdenie. Lényegében ennek a küzdelemnek a dokumentumai ezek a versek is. Péntek Imre — részben Ladányi Mihály, másrészt József Attila nyomdokain haladva — fa-

nyar iróniába és groteszkbe oltja-fojtja ezt a megrendültséget. Versei szándékoltan „hétköznapiak”, földközeli. Illuztrációként elég csupán néhány verscímét ideírni: *A büfében*, *MÁV-idill*, *A melós*, *Konyhaparfüm*, *Gyártelep*, *Váróterem*, de önmagukért beszélnek a ciklusok címei is: *Édenkereső*, *Külvárosi érme*, *Hidegszik*, *Hirdetés*, *Szezonvég*, *Erőlködés*.

Mint mondtuk, nem teljesen előzmény nélkül jelentkezett ez a hang líránkban, mégis némi megütközést kelt bizonyos körökben. Cinizmussal, frivolsággal vádolják a költőt a stílusa miatt. Holott a költő szándéka egyértelmű. A devalválódott, elkoptatott, szétszócsált, benyálasztott fogalmakat meg kell tisztítani. Ez a feladat nem hálás és nem „elegáns”. Igen nehéz például az albérléért lelkesedni. Elviselni is nehéz, nem még írni róla. Csoda, ha azt mondja, hogy „*Enyém a gazdátlan idegenség / Félelmesen vagy / Merengsz egy albérléthirdetésen, / melyről te, az ágrólszakadt sem / hiszed, hogy elveszített éden . . .*” (Édenkereső).

A „lakótelepi lét” esetlegességéről például nehéz tömörebben fogalmazni: „*Ahova perdül, az lesz az otthona*”.

Lehet-e vitatni az irónia jogosságát, ha a sznobizmusunkról van szó? Alkalmat az edinburgi (Fülöp) herceg magyarországi látogatása kínált. Már maga a cím is csúfondáros, „beszélő” (*Vers abból az alkalmából, hogy Fülöp edinburghi herceg, az angol királynő férje, a Nemzetközi Lovasszövetség alelnöke hazánkba látogatott*). Hittük volna húsz éve, hogy a családi kripták fényűzése után divatba jön a családfakutatás, a nemesi címerek és oklevelek hivalkodóan a díszhelyre kerülnek? Ugye nem. Pedig megbarátkoztunk, szó nélkül tudomásul vettük ezt is, mint ahogyan életünk más képtelenségeit is. Nem így a költő. Észreveszi, hogy slágerigazságok (Sláger) mellett burjánzik a procc pöffeszkedés és a hazugság, még a halottakról szólván is (Halottak napja, Óda a prozektúrához).

Nos, ez az a „pont”, a halál, amely mintegy visszamenőleg is értelmezi, minősíti az életet. „*Koponyám újságpapírral lesz kitömve . . . / Ilyen lehet az ideális tudattartalom*” — mondja keserű önróniával, míg a kötetzáró verset így kezdi: „*Nem az vagyok, akivé váltam*”. / *Hát akkor ki? Őszintén szólva, fogalmam sincs, kivé válhattam volna . . .*” (Erőlködés)

Gondoljuk csak meg, hányan tehetnének fel hasonló kérdést?

Márpedig van-e lényegesebb kérdés, mint az, hogy ki vagyok én? Mi dolgom a világban? Legyünk hálásak a költőnek, ha helyettünk is felteszi, egy percnyi megtorpanásra, gondolkodásra kényszerít minket. Mert az élet nem csupán nyálánkság; az édesség túlzott fogyasztása árt a fogaknak. Márpedig arra — egészen a prozektúráig — szükségünk van . . . Erre is figyelmeztet — a szó átvitt értelmében — a költő, aki helyettünk is rágódik a gondokon, gondjainkon. (Magvető, 1979.)

Horpácsi Sándor

Péntek Imre:

Édesség anti-reklám

Korunkban gyanússá váltak az érzelmek. Nem illik bevallani őket, beszélni róluk. Pedig az ember igenis „érzelmi lény”. Sokkal inkább az, mint értelmes... Ne higgyük azonban, hogy a szentimentalizmus hiánya teljesen új az irodalomban. Ciklusai vannak ennek is, hullámmozgása, mint ahogyan a ráció kultuszának is. A dolgot ma az teszi bonyolultabbá, hogy az információdömping, a manipuláltság (a szó jó és rossz értelmében is!) mintha elterelné a figyelmet a lényegről. Arról a közhelyigazságról, hogy egyetlen egy életünk van, s azt kellene értelmesen végigcsinálnunk, s ezenközben meg kell találnunk a helyünket, a személyiségünket — azonosítani kell önmagunkat —, s ne szégyelljük leírni a szót: boldogok is akarunk lenni. Ám mindennek több nehézsége is van. Például tárgyi: lakás, bútor, kocsis, telek, különféle kacatok és presztizs fogyasztási cikkek. Nem lehet ezeket egyetlen mozdulattal lesöpörni az asztal-